

Masarykova univerzita

Filozofická fakulta

RLB535 Náboženská konverze: konceptualizace a výzkum

Seminární práce

Jméno a příjmení: Lenka Chmelařová

UČO: 490131

Obor: Religionistika

Ročník: 3.

Datum: 23.2.2021

Úvod

Kognitivní věda pohlíží na téma konverze jako na jeden z mnoha proměnných aspektů fenoménu náboženství. Pro pochopení konverze je vhodné nastínit, jak kognitivní věda vůbec pohlíží na náboženství, jaký zastává přístup a z čeho čerpá.

Kognitivní přístup ke studiu náboženských jevů

Náboženství je v kontextu kognitivní vědy souhrn aspektů (který je považován jako náboženský těmi, kdo to takto vnímají), který nelze redukovat v obecnou teorii náboženství. To je totiž neomezeně proměnlivé (co se týče formy a obsahu) jak mezi jednotlivci, tak mezi kulturami. Náboženství je chápáno jako výsledek kognitivních procesů v lidském mozku tedy z toho, na jakých mechanismech funguje lidská mysl. Tím pádem je člověku vlastní, přirozené takto přemýšlet.

Kognitivní věda zaujímá z části interpretativní přístup s důrazem na vysvětlení náboženských jevů. Z výhradně teoretických přístupů se kognitivní věda o náboženství vyvinula v interdisciplinární obor s důrazem na empirický výzkum. Teoreticko-metodologickým prvkem je víceúrovňová syntéza vědeckých přístupů při studiu náboženských jevů. Cílem je identifikace základních procesů v lidské mysli, které jsou „zodpovědné“ za existenci náboženských jevů. To je třeba k vysvětlení jednotlivých náboženských aspektů i přes jejich proměnlivost.

Konverze

Konverze je pojem vycházející z křesťanského prostředí. V rámci akademického studia hovoříme o konceptualizované změně, se kterou souvisí množství představ, co konverze je, nikoliv to, že konverze existuje jakožto jeden pojem.

To je jeden z důvodů, proč jev není jasně vymezen, vysvětlen a definován. Náboženská konverze byla dosud zkoumána v rámci několika vědních disciplín, například v psychologii či sociologii.

Na konverzi kognitivní věda nahlíží jako na náhlou změnu náboženského přesvědčení, kdy člověk přikládá pravdivost všemu, co je spojeno s daným přesvědčením. Tím se vytváří nové předpoklady a závěry, jelikož dochází k syntéze dosavadních znalostí s relevantními informacemi. Náhlá změna zde znamená, že si člověk dokáže vybavit, kdy došlo k této změně.

Zároveň tato změna může být vyvrcholením dříve probíhajících faktorů, tudíž nemusí být takřka okamžitá.

Kognitivní přístup dále předpokládá existenci evolučně podmíněného emočního signálu. Jakmile je tento mechanismus spuštěn, je v mozku aktivována oblast, která vede k mystickým zážitkům. Mechanismus nemusí být podmíněn pouze reprezentacemi, které jsou označeny jako náboženské. V 90. letech 20. století představili E. Thomas Lawson a Robert N. McCauley teorii náboženského rituálu. Na základě Chomského konceptu generativní gramatiky tvrdí, že člověk dokáže do jisté míry chápat aspekty náboženského rituálu, aniž by znal bližší teoretický kontext. Vysvětlují to tím, že lidská mysl chápe aspekty náboženského rituálu stejným mechanismem jako chápe běžné činnosti. Tedy chápání náboženských aspektů a nenáboženských aspektů funguje na stejném principu v mozku.

Teorie náboženských modů

Harvey Whitehouse se věnoval terénnímu výzkumu rituální praxe a na základě svých poznatků vnesl teorii o dvou protikladných rovinách náboženství, tzv. Teorie náboženských modů. Ty mají tendenci aktivovat odlišné části paměti. Paměť je buď epizodická, ke které náleží imagistický mód a sémantická s doktrinálním módem. Teorie Whitehouse se zdá být užitečným analytickým nástrojem, je ale nutné si uvědomit, že obrazivá a doktrinální rovina představuje ideální typ. Na teoretickém základě Whitehouse byly identifikovány proměnné v těchto modech ovlivňující konverzi.

Imagistický mód je intenzivní, emocionální a podněcuje tvorbu autobiografických vzpomínek. To souvisí s intenzivními citovými vazbami uvnitř komunity, což lze praktikovat pouze v exkluzivních skupinách. Oproti doktrinálnímu módu zde neexistuje příliš závazná doktrína.

Doktrinální mód reprezentuje neustálé, emočně neutrální rutinní opakování, vyznačuje se ale rychlým šířením tradice a centralizací skupiny, která je oproti imagistickému náboženství poměrně většího rozsahu.

Zdá se, že není za cíl předložit, který z ideálních typů náboženských modů vykazuje vyšší adaptivní potenciál. K tomu, aby náboženství mohlo „přežít“ je nutné, aby obsahovalo jak doktrinální stránku, tak i imagistickou ve vyváženém poměru.

Hypotéza o kognitivních emocích

Alison Gopnik vnáší názor, že existuje evolučně podmíněný mechanismus, který spojuje moment dosažení vysvětlení s pozitivním pocitem. Jde o tzv. aha efekt, který slouží

jako podpora dalšího hledání vysvětlení a následně tvorby teorií. Tato hypotéza o „kognitivních emocích“ byla použita jako explanační nástroj k objasnění tzv. intelektuálních konverzí. Jedná se o to, kdy člověk aktivně hledá význam života z obecného hlediska, je poháněn čistě epistemickým pudem. Většina případů konverze se však odehrává na emočním základu. Změně často předchází dlouhodobé neřešitelné problémy, touha po přijetí či stabilitě v životě.

Smysl lidské kognice z evolučního hlediska není výhradně epistemologický, ale spíše pragmatický. To by mohlo vysvětlovat, proč jsou některé náboženské systémy atraktivnější pro potencionální konvertity. Zároveň konverze vypovídá o míře stability náboženských systémů v rámci kulturního přenosu.

Závěr

Náboženské obsahy jsou převážně kontraintuitivního charakteru. To znamená, že lidská mysl je jen těžko vyhodnotí jako pravdivé. K tomu, aby došlo ke změně tohoto přesvědčení je třeba jisté emoční vzrušení. V této práci chápu změnu jako dlouhodobý proces charakterizovaný vyvrcholením, kdy dojde k změně přesvědčení. Co se týče povahy náboženského systému, k tomu, aby byl atraktivní a vykazoval potenciál k udržení si svých vyznavačů, musí mít vyváženou strukturu jak doktrinárních, tak imagistických prvku.

Z kognitivního hlediska dosud nebyl objasněn přesný mechanismus, který je zodpovědný za konverzi. Lze ale při studiu vycházet z již existujících teoretických základů, na kterých lze dále stavět.

Esej má skôr charakter seminárnej práce a prechádzate v nej viacero teórií, ktorých sa dotýkate len letmo. Navyše v úvode nie je načrtnutý problém, ktorý by ste v ďalšom texte riešila za pomoci vami zvolených agumentov. Možno by bolo lepšie nabudúce zvolit' jednu teóriu, problém, otázku či predpoklad a venovať sa len tej. Rovnako je nutné brať ohľad na presnejšie vyjadrovanie myšlienok a tvrdení. Inak je ale esej veľmi podarená.

Použitá literatura

Clément, Fabrice, "The Pleasure of Believing: Toward a naturalistic explanation of religious conversions". Journal of Cognition and Culture, 2003, 3/1, 69-89.

Chalupa, Aleš a Hampejs, Tomáš, „Kognitivní věda o náboženství: Východiska, cíle a krátká historie“. Pantheon: religionistický časopis, 2014, 9/1, 10-43.

Pyysiäinen, Ilkka, „Cognitive Science of Religion: State-of-the-Art“, Journal for the Cognitive Science of Religion, 2013, 1/1, 5-28.

Pyysiäinen, Ilkka, „Religious Conversion and the Modes of Religiosity“ in: Whitehouse, Harvey – McCauley, Robert N. (eds.), Mind and Religion: Psychological and Cognitive Foundations of Religiosity, Walnut Creek: Altamira Press, 2005, 149-166.

Pals, Daniel L., Osm teorií náboženství, Praha: ExOriente 2015.